

International Journal of Poultry - Ornamental Birds Science and Technology

Available online, ISSN: 2757-6132

www.ijapob.com

Turkish Science and Technology Publishing (TURSTEP)

On the Problem of “Breed” in Pigeon Breeding of Turkey

Türker Savaş^{1,a,*}, Hakan Erdem^{1,b}

¹Çanakkale Onsekiz Mart University, Faculty of Agriculture, Department of Animal Science, 17100 Çanakkale, Turkey

*Corresponding author

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<i>Review Article</i> Received : 22/10/2021 Accepted : 31/12/2021 Keywords: Pure breed Fancier Pigeon culture Breed recognition Turkey	There is a large population in Turkey dedicated to the pigeon keeping. Pigeon breeding has created a deep cultural understanding in both Anatolia and Thrace. In particular, the number of pigeon genotypes specific to Turkey is quite high. However, it is necessary to systematize the existing wealth and knowledge relating to culture, breeding and breeds. This article discusses scientific studies on the definition of the breeds and the information pollution surrounding the term “breed” in parallel to the efforts made in the context of breed recognition studies of the Turkish pigeon breeds, which have gained momentum over the past 10 years. World-famous breeds of Turkish origin were presented and the importance of these races for Turkey was mentioned. In particular, the misconceptions about the breed term were highlighted and scientific studies on the definition of pigeon breeds in Turkey were reviewed. It is necessary to set up the infrastructure for the registration of Turkish pigeon breeds, which are an important cultural and genetic heritage, as soon as possible.

Uluslararası Kanatlı Hayvanlar - Süs Kuşları Bilim ve Teknoloji Dergisi, 2(1): 23-29, 2021

Türkiye Güvercin Yetiştiriciliğinde “İrk” Sorunu Üzerine

MAKALE BİLGİSİ	Ö Z
<i>Derleme Makale</i> Geliş : 22/10/2021 Kabul : 31/12/2021 Anahtar Kelimeler: Saf ırk Meraklı Güvercin kültürü İrk tescili Türkiye	Türkiye’de güvercin gönül vermiş büyük bir nüfus bulunmaktadır. Gerek Anadolu’da gerekse Trakya’da güvercin yetiştiriciliği derin bir kültürel birikim oluşturmıştır. Özellikle Türkiye’ye özgü güvercin genotiplerinin sayısı oldukça yüksektir. Ancak gerek kültürel açıdan gerekse yetiştiricilik ve ırklar bakımından mevcut zenginliğin ve birikimin sistematize edilmesi gerekmektedir. Bu makalede son 10 yıldır hız kazanmış olan Türkiye güvercin ırklarının tescili çalışmaları kapsamındaki gayretler paralelinde ırkları tanımlamaya yönelik bilimsel çalışmalar ile yine “ırk” kavramı çevresinde oluşan bilgi kirliliği ele alınmıştır. Bu amaçla Dünyaca tanınan Türk kökenli ırklar tanıtılmış ve bu ırkların Türkiye için anlamları belirtilmiştir. Özellikle sahada ırk konusunda yapılan hatalar üzerinde durulmuş ve Türkiye’de güvercin ırklarının tanımlanması konusundaki bilimsel çalışmalar irdelenmiştir. Önemli birer kültürel ve genetik miras olan Türkiye güvercin ırklarının tescili için altyapının bir an önce oluşturulması gerekmektedir.

^a turkersavas65@gmail.com

^{id} <https://orcid.org/0000-0002-3558-2296>

^b <https://orcid.org/0000-0002-8757-4685>

^{id} <https://orcid.org/0000-0002-8757-4685>

This work is licensed under Creative Commons Attribution 4.0 International License

Giriş

Bir evcil hayvan türü içerisinde morfolojik ve fizyolojik özellikleri bakımından birbirlerine benzeyen grup olarak basitçe tanımlanan ırk kavramı temelinde ayırım bir yönüyle ne kadar basit ise diğer yönüyle de bir o kadar zordur. Basit olan belli özellikleri bakımından tanımlanan bir grup evcil hayvana yeterince “yetiştirici” ırk diyorsa o grup bir ırktır. Zor yönü ise ırkın genetik olarak kanıtlanmasıdır. İnsanoğlu öteden bu yana “saflık” konusuna takmış durumdadır. “Saf ırk”, çok farklı yönlerden ele alınabilen bir kavram olmasına karşın her yönüyle bir üstünlük ifadesidir.

Yetiştiricilerden ırk değerlendirmesi yapanlara, evcil hayvanların kullanıldığı sektörde (her ne yönüyle kullanılıyorlarsa) teknik elemanlardan bilimcilere ve akademisyenlere kadar “saf ırk” kavramına bakış olumludur. Bu denemenin yazarları üstünlük ifadesi olarak söz konusu kavramın kullanılmasına sıcak bakmamaktadırlar. Ancak evcil hayvanların kullanıldığı sektör içerisinde, bazı “kullanım” şekilleri ayrı tutulacak olursa teknik açıdan “saf ırk” olumlanacak bir kavramdır.

Aslında kavram doğru da değildir. Zira “karışık ırk” olamayacağı gibi, örneğin “saf olmayan ırk” ifadesi yanlıştır. Bu anlamda meslektaşlarımız ve evcil hayvan sektörüne hizmet eden diğer mesleklerden teknik (ve hatta bilimci ya da akademisyen) kişiler kolayca “melez ırk” kavramını kullanabilmektedirler. Kastedilen “melezleme sonucunda sistematik bir seleksiyonla oluşan bir popülasyon” dahi olsa bu popülasyon bir (sentetik) ırktır.

Dolayısıyla en başta ifade edilen iki uç açıklama da ırk sınıflandırmaları ve tanımlamaları konusunda yeterli değildir. Daha doğru bir ifade ile rijittir. Her bir türde, evcil hayvanın her bir “kullanım yönü” için geçerli değildir. ırk tanımlaması, sınıflaması ve değerlendirmesi bu durumlara göre sözü edilen iki rijit yaklaşım arasında değişebilir.

En baştaki tanımlamaya dönülecek olursa, bir kere yalnızca biyolojik bir tanımlama yeterli değildir. ırk biyolojideki “alttür” kavramından farklı olarak kültürel öğeler de içerir. Bu açıdan “yeterince yetiştiricinin bir grup hayvana ırk demesi” tarafına yaklaşılmaktadır. Ancak bu yaklaşımın sonucu “kaç kişi bir grup hayvana ırk derse o bir ırktır” sorusu kaçınılmazdır. Bu soru şöyle yanıtlanabilir: Söz konusu olan (grup) hayvanları yetiştirenlerin hepsi!

ırkın salt biyolojik bir kavram olmadığı, tanımlaması içerisinde kültürel öğelerin de yer aldığı şeklinde işin içerisine doğa bilimlerinin ölçüleri ile ölçülemeyecek sosyal öğeler girdiğinde konu ister istemez öznel yaklaşımlar da içermektedir. Evet, ırk biyolojik ve sosyal öğeleri kapsar, ancak bilim bu noktada söz konusu öznel yaklaşımları ayıklama gayreti içerisinde olmalıdır.

Türkiye’de güvercin ırklarının tanımlanması çalışmalarının temelinde yetiştiricilerin “kendi ırklarını” tescil ettirme gayretleri yatmaktadır. ırk tesciline konu edilen güvercin ırkları akademik çalışmalara konu olmuşlardır. Konunun çok yeni olması nedeniyle ırk tanımlaması sırasında olası hatalar kaçınılmazdır. Çok küçük yaştan bu yana güvercin sevdalısı (kuşçu!) olan bu satırların yazarlarının Türkiye’deki yetiştirici topluluğunu oldukça iyi tanıması, öte yandan uluslararası düzeyde güvercinseverler ile etkileşimleri ve gerek akademik gerekse popüler yabancı kaynaklara hakimiyetleri ile

“güvercin ırkları” tartışmasına katkı sunabilecekleri düşünülmektedir. Hataların önlenmesi, daha doğru bir ifade ile hipotezlerin doğru kurulabilmesi konuya hakimiyet ile yakından ilişkilidir.

Bu denemede Türkiye’de son 10 yıl içerisinde hız kazanan güvercin ırklarına ilişkin tanımlama gayretlerine destek olmak amacıyla “ırk” sınıflamasına katkıda bulunmak hedeflenmiştir. Bu amaçla bugüne kadar Anadolu ve Trakya’da yetiştirilen güvercin ırklarına yönelik yapılmış çalışmalar eleştirel bir gözle ayrıntılı olarak rapor edilmiştir. Aynı zamanda güvercin yetiştiriciliğine ilişkin ulaşılabilen tarihsel kaynaklar ile bu konulardaki yetiştirici denemelerinden yararlanılarak Türkiye kaynaklı güvercin ırklarına ilişkin hipotezler geliştirilmeye çalışılmıştır.

Güvercin Kültürü ve Anadolu

Batının eski yazılı kaynaklarına bakıldığında neredeyse hepsinde günümüzde tanınan güvercin ırklarının Güney Asya’dan köken aldığı rapor edilmektedir (Tegetmeier ve Weir, 1868; Lyell, 1881; Lavalley, 1904; Naether, 1944). Batı’da yetiştirilen modern güvercin ırkları üç yoldan Kuzey Avrupa’ya ulaşmıştır. Bunlardan birisi Karadeniz’in kuzeyinden, Orta Batı Asya ve doğu Avrupa yolu ile, diğeri Karadeniz’in güneyinden Anadolu üzerinden ve az bir kısmı da Güney Asya’dan Ortadoğu üzerinden Kuzey Afrika’ya ulaşmış ve Akdeniz’i aşarak Avrupa’ya geçmiştir. Özellikle Karadeniz’in güneyinde hem kara hem deniz ticaret yolları söz konusu güvercinlerin Avrupa’ya ulaşmasında kullanılmıştır.

Bu anlamda bazı Türk limanlarının isimlerini, İzmir makaracısı (Smyrna roller) ve İskenderun (Scandaroon) gibi, yabancı güvercin adlandırmalarında görmek mümkündür. Ancak bu ırkların gerçekten söz konusu kentlerden köken aldıkları konusu tartışmalıdır. Zira İzmir makaracısı adı verilen kuşların İzmir ve çevresinde yetiştirildiğine ilişkin ne yazılı ne de sözlü bir bildirim bulunmamaktadır. İskenderun ismini alan güvercin de benzer şekilde, yakın tarihlerde Türkler tarafından Avrupa’da keşfedildikten sonra muhtemelen Ülkeye ithal edilmiştir. Yani bu ırkların daha uzunca bir süre tartışılmaları, bu anlamda tarihi kaynakların aranması gerekir.

Ancak Anadolu ve Trakya’nın çok köklü bir güvercin kültürünü barındırdığını görmemek mümkün değildir. Türkiye’nin birçok kentinde, o kente özgü ırklarla birlikte bir “kuşçu diline” rastlamak mümkündür (Sarica, 2004; Jerolmack, 2007; Yazıcı Yakın, 2010). Bunların bir kısmının çok eskiye dayandığı ifade edilebilir. Diğer bir kısmı ise yakın zamanda oluşmuştur. Elbette ki oldukça dinamik olduğunu da eklemek gerekir. Hele ki günümüzde, iletişim olanaklarının muazzam gelişmesine paralel bu alanda da dinamizm hızlanmıştır. Kuşçu dilini oluşturan kavramların derlenmemiş olması büyük eksikliktir. Ancak yerelde ve/veya ırklar düzeyinde kuşçuluk kavramları yaşamaya devam etmektedir. Hatta bazı durumlarda farklı kökenlere sahip (kent veya yetiştirdiği ırk) güvercinseverler arasındaki iletişimi dahi olumsuz olarak etkileyebilmektedir. Yavuz İşçen internet blogunda, Anadolu’da güvercin ve yetiştiriciliği kültürünü oldukça kapsamlı ve tarihsel derinliği ile derlemiştir (İşçen, 2012).

Avrupa'da Standart Oluşturulmuş Türkiye Orijinli Irklar

Türkiye'nin yerel güvercin ırklarının tamamını bu derlemeye sığdırmak mümkün değildir. Daha ziyade hem "ırk" tanımlaması açısından hem de köken bakımından tartışamayacak olan ırkları anmak ve hem öne çıkan özelliklerini hem de güvercin kültürüne ya da kültürünün oluşmasına katkılarını dile getirmek amaçlanmıştır. Bu açıdan öncelikle Avrupa'da güvercin yetiştiricilerinin kurdukları sivil toplum örgütlerince kabul edilerek standart oluşturulmuş ve köken olarak Türkiye'nin verildiği ırklar ele alınacaktır.

Bunların başında, Tarım Bakanlığı tarafından da tescil edilmiş ilk güvercin ırkı olan Bursa oynarı güvercinler gelmektedir. Morfolojik olarak Balcı ve ark. (2018) tarafından ayrıntılı bir şekilde tanımlanan bu ırkın Bursa ilimizden köken aldığı tartışmasız olarak kabul edilmektedir. Bu ırk halen Bursa ve çevresinde yaygın olarak yetiştirilmektedir. Bursa oynarı için oluşturulan bir standart Mayıs 1989'da Alman Irk Kanatlı Hayvan Yetiştiricileri Birliği (Bund Deutscher Rassegeflügel Züchter) tarafından kabul edilmiştir (Anonim, 2004). Bursa oynarı ırkı Avrupa Kanatlı, Güvercin, Kafes Kuşu, Tavşan ve Kobay Yetiştiricileri Birliği (European Association of Poultry, Pigeon, Cage Bird, Rabbit and Cavy Breeder, EE) tarafından Almanya'nın başvurusu üzerine tescillenmiştir. Ne yazık ki ırk Türkiye'de ancak 2010 yılında tescillenmiştir (Anonim, 2010). Muhtemelen, Türkiye'de genel anlamda örgütlenmenin zayıflığı yanı sıra güvercinseverlerin örgütlenme ve hobilerini sistematize etme konusundaki yetersizlikleri nedeniyle bu gecikme yaşanmıştır. Halihazırda bir güvercin federasyonu olmasına karşın henüz ırk standartlarının oluşturulmasına yönelik bir girişim bulunmamaktadır.

Bir diğer güvercin ırkı, tartışmalı da olsa yine Bursa'dan köken aldığı varsayılan ancak bugün daha ziyade İstanbul ve Trakya'da seyrek olarak rastlanan Çakal ırkıdır. Türkiye'de neredeyse artık yetiştirilmeyen bu ırk da yine Almanya'da 1996 yılında tescillendikten sonra EE tarafından kabul edilerek standart oluşturulmuştur (Anonim, 2004). Birkaç akademik makalede anılmasına karşın ırk monografik bir akademik çalışmaya konu olmamıştır.

Olağanüstü diğer bir ırk ise Türkiye'de Trabzon çember döven olarak bilinen, köken aldığı yörede ise Gugullu olarak adlandırılan güvercin ırkıdır. Dünya'da bilinen az sayıda çember döven güvercin ırkı içerisinde "çember dövme" olarak adlandırılan kur davranışı performansını en yoğun gösteren ırktır. Türk kaynaklarında ırka ilişkin, ismi dışında akademik bir çalışmaya rastlanmamıştır (Yılmaz ve ark., 2013). Türkiye'de iyi bilinmese de internet kaynakları araştırılınca Trabzon çember döven güvercininin İngilizce'de "Anatolian Ringbeater", Almanca'da "anatolischer Ringschläger" ve Fransızca'da "Ringslager d'Anatolie" adıyla Avrupa'da uzunca bir süredir bulunduğu görülecektir. Irk Bursa oynarı ve Çakal ırkları gibi EE tarafından tanınmaktadır ve bir standart geliştirilmiştir (Anonim, 2018). Bu ırk Türkiye'de henüz tescil edilmemiştir.

Bursa oynarı ve Çakal ırkları için EE listesinde standart belirleyen ve EE'ye sunan ülke olarak D^(TR) kodu görülmesine karşın Trabzon Çember Döven ırkında bu kod "TR^(D)" şeklindedir. "D^(TR)" kodu açık olarak söz konusu ırkların Türkiye'den köken aldıklarını göstermektedir. Ancak Çember Döven güvercinlerinde bulunan kodun neden farklı olduğu bilinmemektedir.

Türkiye'den (Ege Bölgesinin iç kısımları, Manisa ve civarı) köken aldığı eski yabancı kaynaklarca da şüphe götürmez bir biçimde ortaya konmuş olan Hünkari güvercinleri, Prof. Dr. Murat TÜRKEŞ ve Ziraat Mühendisi Serkan GÜNDÜZ'ün gayretleriyle 10.09.2020 tarihinde Tarım Bakanlığı tarafından tescil edilmişlerdir. Avrupa ve ABD'de, 150 yıl önce Manisa çevresinden elde edilerek muhtemelen İzmir limanından İngiltere'ye ve oradan neredeyse tüm Dünya'ya yayılan bu kuşlardan "Oriental Frill" (orientalisches Mövchen, Cravaté Oriental) ırkı yaratılmıştır. Bu kuşlar, eşsiz renkleri haricinde orijinal Hünkarilerden oldukça farklılaşmışlardır. Ancak 2000'li yılların başında ABD ve Avrupa'da "Old Fashioned Oriental Frill" ya da "Classic Oriental Frill" adıyla Türkiye'de Ege Bölgesinde halen yaygın olarak yetiştirilen Hünkari ırkına ilişkin standartlar geliştirmişler; deyim yerindeyse Türkiye'de var olan bu kuşları yeniden keşfetmişlerdir. Ne yazık ki EE listesinde bu kuşların standardının ABD'de geliştirilerek Almanya tarafından sunulduğu belirtilmektedir. Hünkari güvercini ile kökenine ilişkin oldukça ayrıntılı bir makale Türkeş ve Gündüz (2021) tarafından kaleme alınmıştır.

Bunların dışında EE ırk listesinde, ülke kodu olarak yalnızca D yer alan ve Anatolian Owl (Anatolisches Mövchen; Cravaté Anatolien) olarak isimlendirilen ırk yer almaktadır. Anadolu mısırısı olarak çevirebileceğimiz güvercin ırkının kökeni her ne kadar Türkiye olsa da (Bungartz, 1890), bu kuşlar Almanya götürüldükten sonra farklı yönde geliştirilerek bu günkü şekillerini almışlardır. Bu kuşlardan 2000 yılından sonra Türkiye'ye getirilenler olmuştur, ancak Türkiye'de yaygın bir yetiştiricilikleri yoktur.

Yurtdışında Uçuş Performansı Yönüyle Bilinen Türkiye Orijinli Irklar

Yakın zamanda Avrupa'ya götürülmüş olan diğer birçok ırkta olduğu gibi bu kuşlar Almanya'ya orada yaşayan Türkler tarafından götürülmüşlerdir. Bunun yanı sıra Türkiye'yi gezip Türk ırkları konusunda dergilere makaleler ve hatta kitaplar yazan Almanların da bu kuşların Avrupa'da tanıtılmalarına katkıları olmuştur.

Bu ırklardan birisi Uluslararası adıyla Takla olarak bilinen, Türkiye'de farklı coğrafyalarda farklı isimlerle anılan ırktır. Bu isimlendirmelerin en yaygınları Mardin, oyun kuşu veya damcıdır. Adından da anlaşılacağı gibi uçarken takla atan bu güvercinlerin önemli özelliklerinden birisi kümeslerine (veya konacakları yere) doğru yaklaşık 25-30°'lik açı ile dalarak hedef noktaya vardıklarında takla atmaları ve akabinde yine takla atarak yere dik olarak yükselmeleridir. Yere dik olarak yükselmeye "fişekleme" veya "fişkırma" adı verilir. Saatlerce havada kalan bu kuşlar bu esnada bu "oyunu" defalarca sergileyebilirler. Aynı zamanda bir diğer ayırıcı özellikler sert kanat ve takla sesleridir. Güneydoğu kökenli olan Takla güvercinleri tüm Türkiye'ye yayılmıştır. Bu ırka ilişkin WEB ortamında

Türkçe sayfalar dışında da birçok sayfa bulunabilmektedir. Irk Avrupa'da "Turkish Clap Tumbler", "türkischer Klatschtümmel" ve "le Claquer Culbutant Turquie" olarak tanınmaktadır. Irka ilişkin bir monografi Gürsu (tarihsiz) tarafından kaleme alınmıştır. Irk ayrıca Almanya'da yayınlanan bir hobi dergisinde oldukça ayrıntılı bir şekilde tanıtılmıştır (Anonim, 2004; Mete ve Savaş, 2004).

Avrupa'da oldukça yaygın olan diğer bir Türk performans güvercin ırkı Kelebeektir. Kelebek güvercinleri kalabalık olarak uçurulduklarında uçuş stillerinin kelekleri andırması nedeniyle bu şekilde isimlendirildikleri zannedilmektedir. Bu kuşlar dalıcı-dönücü olarak sınıflandırılan bir ırk grubu içerinden değerlendirilirler. Daha ziyade altlarında gördükleri bir güvercine doğru dalarak/yönelerek gaga kuyruk ekseninde dönerler. Ege Bölgesinde saya olarak da bilinirler. Her ne kadar yeterli araştırma yoksa da bazıları muhtemelen ırk olarak sınıflandırılacak çok sayıda varyeteleri bulunmaktadır (Savaş, tarihsiz a; Gündüz, tarihsiz; Erdem ve ark., 2018). Türkiye'de uçuş özellikleri yanı sıra "kostüm" olarak adlandırılan renk ve formlarına göre de bir seçim olmasına karşın Avrupa'da yalnızca uçuş ve dönüş performansları gözetilmektedir. Hatta Avrupalılar Türklerin de onların dedelerinin birçok ırkta yaptığı hataları tekrarladıklarını, performanstan ziyade "kostüme" ağırlık verdiklerini ve dolayısıyla bu kuşların performanslarını yitireceklerini dile getirmektedirler (Savaş, 2020).

Yine Batıda iyi bilinen ve Kelebekler gibi dalıcı dönücü sınıfına giren bir Türk ırkı Dönek güvercinleridir. Ancak dönüş stili bakımından Kelebek ile aralarında önemli farklar bulunur. İnternette yapılacak bir arama ile Avrupa'da oldukça yaygın olduğu ve ABD ile Avustralya'da da yetiştirilenlerin bulunduğu anlaşılmaktadır. Kelebek güvercinleri gibi Avrupa, ABD ve Avustralya'ya Türk kökenli güvercinseverler tarafından götürülmüşler ancak Batılı güvercinseverler tarafından da çok tutulmuşlardır. Ege Bölgesi ile Trakya'nın batısında yayılma gösteren bu ırka ilişkin kısa bir monografi Savaş (tarihsiz b) tarafından internette bulunabilir.

Uçuş performansı bakımından Batılı güvercin yetiştiricileri için diğer bir gözde güvercin Adana ırkıdır. Bunlar dalıcı sınıfına girerler. Kümelerinin önünde güvercin kanat çırpması (pırlıltı) gördüklerinde çok yüksek bir hızda, yere neredeyse dik olarak dalarlar. Hatta yere yaklaştıklarında kanatlarından "seken" rüzgârın sesi duyulabilir. Adından da anlaşılacağı gibi Adana ve çevresinden köken alırlar (Aşkın, tarihsiz; Pepedil, tarihsiz). Aşkın (tarihsiz) makalesinde bu ırkın uzun ve kısa gagalı iki varyetesinden bahsetmektedir. Bunların ırk olarak sınıflandırılmalarının mümkün olup olmadığı tartışılmalıdır.

Türkiye Güvercin Yetiştiriciliğinde "İrk" Sorunu

Ülkemizde yetiştiriciliği yapılan birçok güvercin ırkı yanlış isimlendirilmekte, başka ırklar ile karıştırılmaktadır. İsimlendirme konusundaki bu karışıklık özellikle ırklar konusunda bilinçsiz ve yetiştiriciliğe yeni başlayanların farklı ırkları melezlemesine neden olmaktadır. Bunların bazılarının yerli ırklarımız olması ise bu ırkların devamlılığının sağlanması açısından endişe vericidir. Örneğin Klasik Hünkari ile Manisa Azmanı tip ve form

olarak birbirlerine benzemekle birlikte renk ve desen bakımından birbirlerinden ayrılan iki farklı ırktır. Bu iki ırk özellikle tanındığı yöre dışında sıklıkla birbirleri ile karıştırılmaktadır. Hatta Manisa Azmanı diğer kısa gagalı ırklarla da karıştırılmaktadır (Mısıri, Denizli Azmanı). Yine bu iki ırk gibi İstanbul Mısıri ile Bulgar Mısıri (Bulgarian Shield Owl) ırkları da birbirleri ile karıştırılmaktadır. İstanbul Mısırisi olarak bilinen güvercinlerin kanat üstü tüyleri (kapakları) ve kuyruk telekleri renkli, vücudun geri kalanı ise beyazdır. Bulgar Mısırisinde ise sadece kanat üstü tüyler renkli, kuyruk ve diğer vücut bölgeleri beyazdır.

Bango kelimesi özellikle İzmir ve çevresinde çoğu kısa gagalı güvercinler için kullanılmaktadır. Örneğin Baska, Polska/Polski (Polish Owl), Azman, Bulgar Mısırisi, Mısırlı ve İstanbul Mısırisi gibi ırkların hepsine Bango denilmektedir. Bu ırklar arasındaki isim karmaşası daha önce de belirtildiği gibi birbirine form olarak benzeyen ırkların melezlenmesine yol açmaktadır. Bu konu özelinde internet kaynaklarında da yoğun bir bilgi kirliliği göze çarpmaktadır. Bir internet sitesinde İstanbul Mısırisi olarak adlandırdığımız ırkı tanımlarken şu ifadeler kullanılmıştır "En belirgin özellikleri gözlerinin çok büyük gagalarının ise çok kısa olmasıdır. Her renkte Bango güvercini olduğu görülebilir. Kuyrukları genellikle beyazdır. Kuyrukları renkli olanlar 'Baska' olarak isimlendirilir. Paçasız, paçalı, gülsüz, güllü olabilirler. Ön tepeleri olmaz ancak arka tepeleri olabilir" (Anonim, 2016). Bu paragrafta birbiriyle farklı ırklar olan Bulgar Mısırisi, Polska, ve Baska ırkı güvercinler bir potada eritilmiştir.

Her ikisi de yüksek uçucu olan Tippler ve Budapeşte yüksek uçucusu arasında da bir isim karmaşası vardır. Özellikle Budapeşte yüksek uçucusu çoğu zaman Tippler, Tip hatta paçalı Tip şeklinde isimlendirilmektedir. Oysa her iki ırk renk-desen ve form olarak birbirinden rahatlıkla ayrılabilir. En belirgin farklılıkları ise Tippler ırkı güvercinlerinde paça bulunmazken Budapeşte yüksek uçucusunda bulunmaktadır. Dolapçı, Kosova Döneği, Makedon Döneği ve Dönek ırkı güvercinler de birbiri ile karıştırılmaktadır. Özellikle Kosova dönekleri ile Dolapçılar, Makedon dönekleri ile de Dönek ırkı güvercinler karıştırılmaktadır. Bu dört güvercin ırkı net bir şekilde dönüş performansları ile birbirinden ayrılmaktadır. Makedon Dönekleri paçalı, Dönek ırkı güvercinler ise paçasız olması sebebiyle de birbirlerinden rahatlıkla ayrılabilir. Ancak hem Dolapçıların hem de Kosova döneklerinin paçasız olması birbirleri ile melezlenme olasılıklarını artırmaktadır. Nitekim Kosova döneklerinin Dolapçılar ve hatta Dönekler ile melezlendiğine ilişkin güvercinseverler arasında konuşulmaktadır.

Çok ilginç bir şekilde özellikle Balıkesir yöresinde bazı güvercinler "Martı" olarak adlandırılmaktadır. Vücut tüyleri beyaz olan güvercinlerin neredeyse tamamı Martı olarak nitelendirilmekte. Örneğin Denizli Azmanları ve Mısırlar Martı, Manisa Azmanları paçalı tepeli martı, Kanat-kuyruk ve Kesme Hünkari paralı martı şeklinde isimlendirilmektedir.

O ırkla ilgisi olmayan, o ırkı yetiştirmeyen kişilerin Hünkari ile Manisa Azmanını, Dolapçı ile Kosova Döneğini birbiri ile karıştırması hoş görülebilir. Ancak yarışmalara ve bilimsel dergilere konu edilmiş ırklarda bu karışıklığın ortadan kaldırılması adına bir çaba göstermek gerekmektedir.

Türkiye’de Güvercin Irkları Konusunda Yapılmış Bilimsel Çalışmalar

Bu konuda ilk monografik çalışmalardan birisi Soysal ve ark. (2011) tarafından Trakya makaracı güvercini üzerinde yapılmıştır. Çalışmada morfolojik özellikleri ortaya konan Trakya taklacısı güvercinlerinin özellikleri, ırkın önemli bir parçası olan kültürel öğelerle tamamlanmıştır. Yurtdışından gelen bazı ırkların baskısıyla neredeyse yok olma noktasına gelen bu kuşların günümüzde azımsanmayacak bir yetiştirici sayısının bulunması sevindiricidir. Irka ilişkin ilk bildirim şeklinde kabul edilebilecek bir tanıtım yazısı, hobi kanatlı hayvan yetiştiricilerine hitap eden ve Almanya’da yayınlanan bir dergide bulunmaktadır (Savaş ve Seeger, 2002).

Diğer bir çalışmada Atasoy ve ark. (2013) Ankara’da yetiştirilen takla ırkı güvercinlerine ilişkin morfolojik özellikleri belirlemişlerdir. Başlıkta çalışmanın “taklacı” güvercinlerde yapıldığı ifade edilmektedir. Ancak taklacı çok geniş bir terimdir. Bu terim altında çok sayıda ırk sayılabilir. Ancak çalışmada tanımlanan güvercinlerin “Takla”, “Mardin” ya da “Oyun Kuşu” olarak isimlendirilen ırk olduğu tahmin edilmektedir. Metinde “*Açık boz’a Şebap denilmektedir*” şeklindeki ifade kafa karıştırıcıdır. Zira her ne kadar Takla ırkından köken aldığı düşünülse de “Şebap” artık bir ırk olarak kabul edilebilecek özelliklere sahiptir. Takla ırkı içerisinde sayılsa dahi “süs” veya “kostüm”, tip yönünde yetiştirilen, güzellik yarışmalarında kullanılan, masa kuşu da denilen güvercinlerdir. Uzunca bir süredir illerde bulunan özelleşmiş dernekler bu ırka ilişkin güzellik yarışmaları düzenlemektedirler. Bu dernekler bir araya gelerek 2013 yılında “Şebap Güvercin Federasyonunu” kurmuşlardır. Federasyon Şebap güvercinine yönelik bir standart oluşturmuştur (Anonim, tarihsiz). Makalede farklı renkli güvercinler güzel fotoğraflarla gösterilmiş, lakin tüy rengi isimlerinde yalnızca Ankara yerelinde kullanılan isimlendirme verilmiştir. İngilizce renk isimlendirmelerinin Türkçeden motamot çevrilmeleri de Türkçe bilmeyenler için yanıltıcı olabilir. Bulgular tartışılırken morfometrik değerlerin farklı güvercin türleriyle kıyaslanması *Columba livia domestica* türündeki varyasyonu göstermesi bakımından ilginçtir. Ancak metindeki ifadelerin ırk karşılaştırması şeklinde yapılması, konuya çok yakın olmayan okurlar açısından sıkıntı yaratabilir.

İnternet kaynaklarında filo güvercinleri olarak isimlendirilen güvercinler bir grup “ırkı” içermektedir. Ancak Özbaşer ve ark. (2016) yaptıkları morfolojik çalışmada filo güvercinlerini tek bir ırkmış gibi değerlendirmişlerdir. Halbuki oldukça farklı ırklardan oluşan filo güvercinlerinde son 20 yıllık dönemde, yön bulma yetenekleri ve küme bağlılıkları çok yüksek olan posta güvercinleri ve melezleri yoğun olarak kullanılmaya başlanmıştır. Zira daha ziyade Güneydoğu Anadolu’yu da kapsayacak biçimde Suriye, Lübnan ve Irak’ı da içerisine alan coğrafyaya (muhtemelen tüm Ortadoğu) has olan bu güvercinler, yalnızca erkeklerden oluşturulan büyük kümeler şeklinde uçurulurlar ve bütün yetiştiriciler akşam üzeri bu kuşları uçurarak kümelerin birbirlerine karışmasını sağlamaya ve kendi kuşlarının mutlaka kümeslerine dönmelerini ve diğer yetiştiricilerin kuşlarından da getirmelerini umarlar. Dolayısıyla bu kuşlarda küme

bağlılık çok önemlidir. Çalışmada ayrıntı verilmeyen bu uçurma yöntemine “karışma” adı verilmektedir. Makalede sunulan fotoğraflardan da açık bir şekilde kuşların farklı ırklara ait oldukları görülebilmektedir. Hatta kafa şekli görüntüsü olarak verilen güvercin bir Posta güvercinidir ve bugün (modern) Posta olarak bilinen ırkın söz konusu coğrafyaya ait olmadığı bilinmektedir.

Önceki bölümde de bahsedildiği üzere Bursa oynarı ırkı Balcı ve ark. (2018) tarafından detaylı bir şekilde morfolojik olarak tanımlanmıştır. Bursa oynarı Bursa dışında özellikle İstanbul ve Trakya kentlerinde de güvercinseverlerce yetiştirilmektedir.

Balıkesir ilinin Edremit ilçesi ve civarında yaygın olarak yetiştirilen ve yöre dışında Edremit Kelebeği olarak bilinen ırk konusunda morfolojik bir çalışma yapan Erdem ve ark. (2018), ırk diğer Kelebek güvercinlerinden özellikle renkleriyle ayrılmaktadır. Bunun dışında dönüş stilleri bakımından da bazı farklar bulunur. Kelebek ırkının oldukça geniş bir coğrafyada “yerel” olarak yetiştirilmesi, daha ziyade kentlere göre renk ve tip açısından farklılıklar ile sonuçlanmıştır. Örneğin Edremit dışında başka hiçbir yerde “tepeli” Kelebek güvercinleri istenmez.

İngilizce Scandaroon, Almanca Nürnberger Bagdetten, Fransızca Bagadais de Nuremberg olarak bilinen İskenderun ırkı güvercinlerin İngilizce adı nedeniyle İskenderun’dan köken aldığı iddia edilmektedir. Ancak bu kuşların muhtemelen İskenderun Limanı üzerinden Viktoryan İngiltere’ye götürüldüğü, kökeninin bu günkü İran olduğu konusunda da internette iddialar yer almaktadır (Anonim 2009: Ross, 2009). Gerçek olan bugün İskenderun olarak bilinen güvercinlerin Almanya’da “standartlaştırıldıklarıdır” (Anonim, 2018). Yıldırım ve ark. (2018) Hatay’da yetiştirilen bu ırk güvercinlere ilişkin morfolojik bir çalışma yapmışlardır. Söz konusu çalışmada yerel ırkların tanımlanmasının öneminden bahsedilmiş ve bu kuşların Hatay’da yetiştirildiği ifade edilmiştir. Öncelikle söz konusu iddialara ilişkin somut bilgilerin eksik olduğunu ifade etmek gerekir. Nitekim bildiride sunulan ilk ile son fotoğraflarda yer alan güvercinler “Carrier” güvercin ırkına aittir. Muhtemelen Avrupa’dan ithal edilmiş olan İskenderun kuşlarının büyük kısmı “karışma” kuşları arasında yetiştirilmektedirler. “Karışma” ya da filo güvercinleri yetiştiren güvercinseverler çok farklı ırklardan güvercinlere meraklıdırlar. Bu kuşların özellikle iri olmaları arzulanmaktadır. Nihayetinde “Scandaroon” güvercinlerinin de filo güvercinlerinin köken aldıkları coğrafyadan köken aldıkları ifade edilebilir. Ancak “Scandaroon” güvercinlerinin “yerel” olduklarını söylemek için yöredeki tarihi konusunda bilinenler yeterli değildir.

Özellikle Batı Anadolu’da yaygın olan ve bu bölgede yaşayan hemen tüm güvercinseverlerce bilinen Dönek ırkını konu alan morfolojik tanımlamaya yönelik bir çalışma Balıkesir Susurluk Muradiye mahallesinde (Balıkesir büyükşehir olmadan önce Susurluk ilçesine bağlı bir köy) Özbaşer ve ark. (2021) tarafından yapılmıştır. Ancak çalışma materyalinin “Muradiye döneği” olarak isimlendirilmesi tartışmalıdır. Zira bu kuşlar ne dönekten farklı bir ırktır ne de varyetedir. Muradiyeli güvercinseverler ile Batı Anadolu’nun veya Trakya’nın herhangi bir yerinde bulabileceğiniz bir Dönek yetiştiricisi bu kuşlarda benzer özellikleri gözetirler. Bu anlamda dönüş performansı bu ırkın en önemli özelliğidir.

Çalışmada olduğu gibi, Batı Anadolu’da ve Trakya’da “Dönek” olarak bilinen kuşlar da araştırılmadıkça “Muradiye Döneğinin” farklı bir ırk olduğu iddia edilemez. Dönek güvercinini yaklaşık 40 yıldır bilen ve yetiştiren bu satırların yazarlarından birisi, Dönek ırkı içerisinde varyete olarak dahi ayrılabilir kuşların olduğu konusunda dahi şüphe duymaktadır. Söz konusu makalede varyete olarak isimleri geçen “Dolabacı” ve “Selanik Döneği” güvercinleri Dönek ırkının varyeteleri değildir. Dolabacı dönekten çok farklı bir dönüş performansı ile “karaktere” sahiptir. Üstelik yetiştiricilerinin bu iki ırkı uçurma teknikleri de farklıdır. “Selanik Döneği”, daha doğrusu yalnızca “Selanik” ise “Muradiye” gibi bazı yörelerde Dönek yerine kullanılan bir isimlendirmedir (Yılmaz ve ark, 2013).

Evren ve ark. (2021) Trakya’nın kaybolmaya yüz tutmuş özgün bir ırkı olan Alabadem güvercinlerinin morfolojik tanımlamasını yapmışlardır. Irk Edremit Kelebeği ile birlikte 2012 yılında tescil edilmiştir (Anonim, 2012). Bu kuşların tescili ve söz konusu bu morfolojik çalışma ırkın geleceğe taşınmasına mutlaka katkı sağlayacaktır. Çalışmada özellikle tüy renk ve desenlerinin İngilizce literatürde verilen “teknik kavramlarla” verilmemiş olması Türk diline vakıf olmayan okuyucuda soru işaretleri yaratabilir.

Sonuç

Türkiye’nin “güvercin” bakımından geniş bir genetik varyasyona sahip olduğu, Türkiye’de evcil güvercin konusunu işleyen makalelerin ortak konusudur. Ancak bu varyasyonun sistematize edilmesi gerekir. Her ne kadar “ırk” kavramı sosyo-kültürel unsurlar içerse de biyolojiyi tamamen bir kenara bırakan sınıflandırmaların doğru olmadığı konusunda hayvan yetiştiriciliği alanında çalışan tüm teknik ve bilim insanları hemfikirler. Ancak yukarıda tartışılan çalışmalar ve özel sohbetler ile hayvan genetik kaynaklarının tescil başvurularında söz konusu sistematizasyonun sosyolojik yönü ağır basmaktadır. Zira güvercinseverler, yaşadıkları yörenin isminin öne çıkmasını, ırka ilişkin biyolojik, hatta tarihsel gerçeklerden daha fazla önem vermektedirler. Nitekim Diyarbakır güvercinleri için tescil başvurusunda farklı güvercin ırklarının “Diyarbakır güvercini” olarak ırk tescillinin yapılması istenmiş, talep reddedildikten sonra yapılan çalışmalarda bu durum biraz düzeltilmiş ve rapor güncellenmiştir (Tuğcu ve Çelik, 2015). Buna rağmen söz konusu ırklara ilişkin kafa karışıklığının sürdüğü bilinmektedir.

Örnekten de görülebileceği gibi yukarıda anılan “sahiplenme duygusu” güvercin ırklarının sistematizasyonuna zarar verebilir. Dolayısıyla ırk tanımlaması için biyoloji, kültür ve tarihe ilişkin verilere ihtiyaç vardır. Bu ancak teknik ve bilim insanları ile güvercin yetiştirme hobisine gönül vermiş insanların biriktirdiği ile gerçekleştirilebilir. Irkların sınıflandırılması açısından ırklar arası genetik akrabalıkların belirlenmesi amacıyla elbette moleküler genetik yöntemlerden yararlanılabilir. Ancak mutlaka gerekli değildir. Zira moleküler genetik yöntemleri yardımıyla yapılacak bir “ırk” ayırımında konunun sosyo-kültürel ve tarihsel yönü tamamen ihmal edilecektir.

Türkiye kaynaklı ırklar konusunda yapılan çalışmaların ele alındığı bölümde “iki çalışma” konusunda yazılabilenlerin çok az olduğu görülecektir. Diğer çalışmaların yazarları arasında bu hobiye gönül verenlerin olup olmadığı bilinmemektedir. Ancak söz konusu iki çalışmanın yazarları arasında doğrudan “kuşçu” diyebileceğimiz insanların bulunduğu bilinmektedir. Bu konuda çalışabilmek için mutlaka akademi, bilim ve kuşunun bir araya gelmesi gerekir.

Türkiye coğrafyasında şekillenmiş daha birçok güvercin genotipi tanımlanmayı beklemektedir. Ne yazık ki bazı ırklarımızda olduğu gibi şu anda yeterince tanınmayan ırklar da Avrupa’da standartları oluşturulmadan bir an önce tanımlanıp tescillenmelidir. Belki de bunu önümüzdeki süreçte ilgili “güvercin meraklısı örgütlenmeleri” yapmalıdır. Hatta örneğin Güvercin Federasyonu bu çalışmalara hemen ve çok hızlı bir şekilde başlayabilir.

Kaynaklar

- Anonim. 2004. Flugtauben aus Bursa. Geflügel-Börse 125 (10): 11.
- Anonim. 2009. The Scandaroon, Part 2. <http://www.aviculture-europe.nl/nummers/09E05A05.pdf> (Erişim Tarihi: 23.09.2021)
- Anonim. 2010. Bursa Oynarı. Yerli Hayvan Irk ve Hatlarının Tescili Hakkında Tebliğde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ (No: 2010/27). Türkiye Cumhuriyeti Resmî Gazete No: 27643, Ek-41, Ankara
- Anonim. 2012. Alabadem. Yerli Hayvan Irk ve Hatlarının Tescili Hakkında Tebliğde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ (No: 2012/61). Türkiye Cumhuriyeti Resmî Gazete No: 28384, Ek-50, Ankara
- Anonim. 2016. Güvercin Türleri (İkinci Bölüm). <http://www.coolpetz.com/wikipetz/kus/guvercin-turleri-ikinci-bolum/6170> (Erişim Tarihi: 26.09.2021)
- Anonim. 2018. EE-List of the breeds of fancy pigeons. Authorized and published by the Section for Fancy pigeons of the European Association of Poultry-, Pigeon- and Rabbit breeders, Revision 01-10-2018, <http://www.entente-ee.com/wp-content/uploads/1-Liste-der-Rasetauben-ELRT-01-10-2018.pdf> (Erişim Tarihi: 24.09.2021)
- Anonim. tarihsiz. Şebap. <https://www.sebapgüvercinfederasyonu.org.tr/katalog.php> (Erişim Tarihi: 23.09.2021)
- Anonim. 2004. Türkische Klatschtümmeler. Geflügel-Börse 125 (24): 14-15.
- Aşkın RS. tarihsiz. Adana ve Mersin. <http://www.guvercinbirliigi.com/index.html> (Erişim Tarihi: 23.09.2021)
- Balcı F, Ardiclı S, Alpay F, Dinçel D, Soyudal B, Mehlika E R. 2018. The determination of some morphological characteristics of Bursa Oynarı pigeon breed. Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi 65 (4): 349-355.
- Bungartz J. 1890. Neue asiatische Mövchen. Vereinsnachrichten - Mittheilungen des Ornithologischen Vereins in Wien.
- Gündüz S. Tarihsiz. İdeal Saya Kostüm ve Renk Sınıfı. <https://salihliguvercin.tr.gg> (Erişim Tarihi: 23.09.2021)
- Gürsu UK. tarihsiz. Takla. <http://www.guvercinbirliigi.com/index.html> (Erişim Tarihi: 23.09.2021)
- Erdem H, Konyalı C Savaş T. 2018. Edremit keleş güvercinlerinin morfolojik karakterizasyonu. ÇOMÜ Ziraat Fakültesi Dergisi, 6 (2): 93-100.
- İşçen Y. 2012. Güvercin Arşivi: Güvercinler hakkında makaleler, belgeler, dokümanlar videolar ve fotoğraflar. <http://guvercinarsivi.blogspot.com/> (Erişim Tarihi: 23.09.2021)
- Jerolmack C. 2007. Animal practices, ethnicity, and community: The Turkish pigeon handlers of Berlin. American Sociological Review, 72 (6): 874-894.

- Lavalle M, Leetze M. 1904. Die Taubenrassen: Handbuch über Zucht, Haltung und Pflege der Tauben. Fritz Pfenningstorff. Verlag für Sport und Naturliebhaberei. Berlin.
- Lyell JC. 1881. Fancy pigeons. "The Bazaar" Office, 170, Strand, W.C., London.
- Mete H, Savaş T. 2004. Zur Schnabelnelke bei den türkischen Klatschtümmeln. 125 (24): 15-16.
- Naether CA. 1944. The Book of The Pigeon. David McKay Company Philadelphia.
- Osman AH. 1910. The Pigeon Book. George Newnes, Limited Southampton Street, Strand, W.C. London
- Özbaşer FT, Atasoy F, Erdem E, Güngör İ. 2016. Filo güvercinlerinde (*Columba livia domestica*) bazı morfolojik özellikler. Ankara Üniv Vet Fak Derg 63: 171-177.
- Özbaşer FT, Erdem E, Gürcan EK, Soysal Mİ. 2021. The morphological characteristics of the Muradiye Dönek pigeon, a native Turkish genetic resource. Ankara Üniv Vet Fak Derg 68:107-112.
- Pepedil U. tarihsiz. Adana Irkı Güvercinler ve Uçuş Özellikleri. <http://www.guvercinbirliigi.com/index.html> (Erişim Tarihi: 23.09.2021)
- Ros J. 2009. Darwin's Pigeon. Scandaroon. <http://darwinspigeons.com/scandaroon/4533144267> (Erişim Tarihi: 23.09.2021)
- Sarıca B. 2004. Van'da Güvercin Yetiştiriciliğinde Kullanılan Sözcükler. Kebikeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi 18: 317-332.
- Savaş T. 2020. Kelebek Güvercini için Tehlike Çanları. <https://follukdergisi.com/kelebek-guvercini-icin-tehlike-canlari/>
- Savaş T, Seeger U. 2002. Türkische Thrakeinroller. Geflügelbörse 123 (3): 8.
- Savaş T. tarihsiz a. Kelebek. <http://www.guvercinbirliigi.com/index.html> (Erişim Tarihi: 23.09.2021)
- Savaş T. tarihsiz b. Dönek. <http://www.guvercinbirliigi.com/index.html> (Erişim Tarihi: 23.09.2021)
- Tegetmeier WB, Weir W. 1868. Pigeons: Their Structure, Varieties, Habits, and Management. Vol. 25. G. Routledge.
- Tuğcu H, Çelik R. 2015. Diyarbakır Yerel Güvercin Irkları. https://www.karacadag.gov.tr/Dokuman/Dosya/www.karacadag.org.tr_61_CN2K53CS_diyarbakir_guvercinlerinin_tescillenmesi_ve_tanitim_projesi.pdf (Erişim Tarihi: 03.10.2021)
- Türkeş M, Gündüz S, 2021. Klasik Manisa Hünkârîsi Güvercinleri: Tarihçe ve Sınıflandırması. Kebikeç 51:307-326
- Yazıcı Yakın A. 2010. Güvercin uçuverdi: Bir tutku olarak Ankara ve Urfa'da Güvercin yetiştiriciliği ve kültürü. Kebikeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi 30: 181-212.
- Yıldırım H, Doğan U, Cimrin T. 2018. Determination of the morphological characteristics of Scandaroon pigeon grown in the central of Hatay province (*Columba livia domestica*). The Eurasia Proceedings of Science Technology Engineering and Mathematics (2), 368-375.
- Yılmaz O, Savaş T, Ertuğrul M, Wilson RT. 2013. The domestic livestock resources of Turkey: inventory of pigeon groups and breeds with notes on breeder organizations. World's Poultry Science Journal 69 (2): 265-278.